

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Кузи Анжели Михайлівни

„Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування

в сучасному мовному просторі“ (Львів, 2016. – 212 с.),

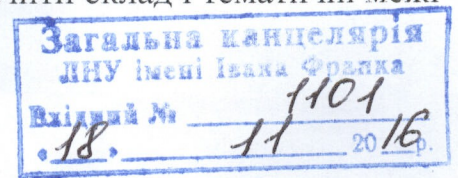
подану до захисту на здобуття

наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Помітною ознакою сучасного мовознавства стало активне вивчення релігійної лексики, фразеологізмів української мови з використанням етнолінгвокультурологічного підходу до його аналізу. Фразеологічні одиниці є благодатним ґрунтом для одночасного вивчення мови, культури, релігії, історії, звичаїв народу, важливим сегментом національно-культурної та духовної специфіки українців. Відрадно, що саме в такому ракурсі виконане дисертаційне дослідження Анжели Кузи „Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі“, яке є ще однією ланкою в корпусі праць, що доповнює картину історії розвитку релігійної лексики, фразеології в українській мові, а тому тему дисертаційної роботи, без сумніву, вважаємо актуальною.

Цілком умотивованою є мета дисертаційної праці: „дослідити особливості функціонування релігійної фразеології як важливого сегмента сучасної української літературної мови загалом та складника української фразеології зокрема” (с. 7). Авторка успішно досягла зазначеної мети, виконавши низку важливих завдань: „з’ясувати стан вивчення релігійної фразеології в українському мовознавстві; визначити типологічні ознаки для зарахування виокремлених одиниць дорелігійної фразеології; простежити на підставі аналізу лексикографічних та фразеографічних праць способи опрацювання РФО (від середини ХІХ ст. – до наших днів); проаналізувати типологію української релігійної фразеології; визначити склад і тематичні межі

релігійної фразеології, охарактеризувати генетичні, структурно-семантичні та лексико-тематичні особливості РФО; виокремити позалінгвальні чинники, що впливали та впливають на фіксацію, вивчення, спосіб тлумачення, функціонування РФО; виявити в сучасному мовному просторі приклади, які свідчили б про динамічні процеси в корпусі релігійної фразеології – його розширення чи звуження; з'ясувати роль релігійної фраземіки у навчально-методичному процесі, в сучасних публіцистичних текстах та інтернет-просторі; окреслити місце релігійної фразеології в системі сучасних гуманістичних цінностей “ (с. 7).

А.Куза здійснила ретельне дослідження великої кількості джерел ілюстративного матеріалу: лексикографічні праці другої половини XIX ст. – початку XXI ст., збірки афоризмів, твори українських мислителів, оригінальні та перекладні праці богословів сучасності українські молитовники, релігійна періодика, електронні ресурси. Обсяг і різноманіття фактичного матеріалу забезпечують достовірність одержаних результатів, сформульованих висновків та узагальнень.

Безсумнівною є наукова новизна дисертації, адже вперше в українському мовознавстві на основі згаданих джерел застосовано комплексний підхід до аналізу української релігійної фразеології, розширено корпус релігійної фразеології через залучення оригінальних і перекладних праць мислителів сучасності, уточнено зміст понять “релігійна фразеологія”, “релігійні фразеологічні одиниці” та ін.

Дисертація А.Кузи є складовою частиною комплексного дослідження «Лексико-граматична структура української мови як вияв динаміки її норм» (номер державної реєстрації 0113U005120), над яким працює кафедра української мови Львівського національного університету імені Івана Франка.

А.Куза вдало використовує задекларовані в роботі антропоцентричний, етнолінгвістичний, культурологічний та теоантропоцентричний підходи, загальнонаукові (індукції, дедукції, історико-порівняльний) та лінгвістичні

наукові методи та прийоми (структурний, лексикографічного, компонентного, контекстного, кількісного аналізу, фразеологічного опису та ін.).

Заслуговують на схвалення чітка структура рецензованої дисертації, умотивованість та очевидність зв'язку між частинами роботи. Логіка виокремлення розділів та їхнє структурування підпорядкована розкриттю поставленої мети.

У вступі роботи стисло і водночас чітко й системно обґрунтовано вибір теми, її актуальність, з'ясовано ступінь опрацювання проблеми в науковій літературі, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт і предмет роботи, окреслено методи дослідження, наукову новизну, теоретичну та практичну цінність одержаних результатів, подано відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі „Теоретико-методологічні основи дослідження релігійної фразеології” дисертантка вибудовує наукові підвалини роботи: розглядає актуальні підходи та наукові методи дослідження фразеологічних одиниць, простежує історію становлення фразеологічної думки в Україні, з'ясовує особливості наукового розгляду релігійної фразеології у різні часові періоди: у 20-90-х рр. ХХ ст., наприкінці ХХ –початку ХХІ ст. Авторка обґрунтовує теоретичне підґрунтя дослідження, спираючись на праці О.Потебні, Л. Булаховського, В. Жайворонка, П. Мацьківа, В. Німчука, Ю. Прадіда, Л. Скрипник, В. Ужченка та інших, окреслює підходи до дослідження ФО: структурно-семантичний, функціонально-стилістичний, генетичний, ідеографічний та ін.

Грунтовно схарактеризувавши вже наявні дослідження релігійної лексики, А. Куза дуже чітко виокремлює проблеми, що залишилися поза увагою вчених і потребують з'ясування. Відзначимо, що дисертантка опрацювала надзвичайно велику кількість праць з окресленої проблеми, дуже добре орієнтується в цих дослідженнях, що посприяло глибокому та кваліфікованому аналізу . Авторка слушно зазначає „Сучасні дослідження національно-духовної специфіки мови в руслі когнітивної лінгвістики та

антропоцентричного принципу розгляду мовних явищ щодо людського фактора у мові та фактора мови у людині актуалізують вивчення релігійної фразеології, яка є репрезентантом ціннісних орієнтацій носіїв мови, сформованих на ґрунті релігійних переконань» (с.50).

У другому розділі (“Релігійна фразеологія як об’єкт лексикографічного опрацювання”) проаналізовано релігійну фраземіку в українських лексикографічних працях другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (Б. Грінченко, М. Номис, І. Франко та ін.); 20-90-х рр. ХХ ст. (І. Олійник, М. Сидоренко, Г. Удовиченко, А. Коваль, В. Коптілов, М. Пазяк, М. Коломієць, Є. Регушевський,); кінця ХХ – початку ХХІ ст. (А. Коваль, Ж. Колоїз, З. Бакум та ін.). У перший період, як зауважує авторка, “жертвна праця щодо видання прислів’їв, приказок, легенд, анекдотів, небилиць, окрім функції збереження влучного народного слова для наступних поколінь, сприяла виробленню наукового підходу до принципів опрацювання фразеологічного матеріалу, свідчила про зародження української фразеографії та принципів укладання матеріалу, зокрема, тематичного (М. Номис) та алфавітного (І. Франко)” (86). Другий період, за спостереженнями дисертантки, позначений ідеологічним впливом: загальномовні та фразеологічні словники фіксували незначну кількість РФО, переважно це були фраземи біблійного походження. Окрім того, укладачі радянських словників активно використовували стилістичні маркери щодо релігійних фразеологізмів, як-от: *книжний, застарілий* тощо» (87). У часи незалежності, висновкує авторка, поступово лексикографічна практика відновила перервану тоталітарною добою добру традицію якнайповнішої подачі та не тенденційного трактування релігійної фразеології.

Третій розділ (“Типологія релігійних фразеологічних одиниць”) присвячений різним підходам до класифікації фразеологічних одиниць: генетичному, структурно-семантичному, ідеографічному. Авторка докладно аналізує науковий доробок М. Алефіренка, М. Демського, О. Куніна,

Л. Булаховського, Н. Бабич, А. Коваль, Ж. Колоїз, П. Мацьківа, Л. Скрипник, Ю. Прадіда, В. Ужченка, Ж. Краснобаєвої-Чорної та ін. щодо згаданих класифікацій фразеологізмів.

За генетичною ознакою дисертантка виділяє РФО біблійного походження, РФО фольклорного походження, РФО з усних і писемних позабіблійних джерел. У межах релігійних фразеологізмів біблійного походження виокремлено інгерентні, адгерентні, оказіональні та нетранслітерні фразеологізми; у складі фразем фольклорного походження розглянуто релігійні вітання, прощання, благословення, побажання, застереження, а також прислів'я та приказки; серед фразем з усних і писемних позабіблійних джерел проаналізовано афоризми релігійного змісту відомих українських та закордонних діячів церкви, науки та культури.

Авторка доречно послуговується структурно-семантичною класифікацією О. Куніна при дослідженні РФО, послідовно розглядаючи номінативні (іменникові, прикметникові, прислівникові та дієслівні); номінативно-комунікативні, вигуково-модальні та комунікативні ФО. На основі ідеографічного опису релігійної фраземіки авторка виокремлює такі тематичні поля: "Християнські теоніми", "Релігійно-біблійна символіка", "Священний час".

Опрацьований цікавий та різноманітний фактичний матеріал засвідчує надзвичайне багатство релігійної фразеології української мови (2000 ФО). Спостереження за живомовними процесами, що характеризують особливості функціонування релігійної фразеології в українському мовному просторі впродовж приблизно півтораєта років, дає підставу говорити про певні зміни в її складі, які ґрунтовно досліджені авторкою.

Дисертантка виявляє добру лінгвістичну ерудицію, аналізуючи конкретний фактичний матеріал в четверому розділі "Функціонування релігійної фразеології в сучасній українській мові", в якому послідовно досліджуються релігійні фразеологічні одиниці в дидактичній літературі, публіцистичному стилі, перекладній богословській літературі, в інтернет-

просторі. Дисертантка цілком слушно звертається до витоків української лінгводидактики щодо залучення релігійної фразеології (“Букваря”, “Апостола”, виданого Іваном Федоровичем, аналізує релігійну лексику в ”Букварі південноруському”, який уклав Т. Шевченко. Докладно аналізує релігійну тематику в радянських, сучасних шкільних та вишівських підручниках, справедливо зауважуючи, що “висвітлення цієї теми у навчальних виданнях ще не є достатнім. Доцільно вдосконалювати навчальні видання таким чином, щоб у ширшому обсязі ознайомлювати студентів і школярів із релігійною фразеологією, звертаючи увагу на те, що це багатий мовний пласт у системі української мови, та пропонуючи низку вправ, які збагатять мовлення молодих людей скарбами біблійної та народної мудрості” (с 146).

Вдало вписується у структуру дослідження підпункт “Функціонування релігійних фразем у публіцистичному стилі (на прикладі творів Є. Сверстюка), адже, як підкреслює Анжела Куза, “морально-духовна концепція видатного мислителя сучасності Є. Сверстюка вибудована на біблійних правдах та істинах, осмислених і вистражданих нашим народом упродовж своєї історії” (с.157). Дисертантка доходить логічного висновку про те, що “релігійна фраземіка стає тією канвою, на якій письменник творить свою розмову про Бога і в ім’я його присутності в житті кожної людини, яка прагне до духовного вдосконалення, тобто повертає завдяки засобам фразеології у свідомість сучасного українця принцип Богоприсутності як один із основних критеріїв розвитку високої духовної культури нації” (с.157-158).

Перекладній богословській літературі як джерелу збагачення української релігійної фразеології присвячений третій підпункт четвертого розділу, у якому авторка аналізує перекладені твори Томи Кемпійського, Йоана Золотоустого, Папи Івана Павла II, Папи Франциска, Рацінгера Йосифа Венедикта XVI, Томаша Галіка, найбільшу увагу приділяючи останнім двом авторам. Стійкі вислови яких – своєрідні квінтесенції глибоких роздумів

про сутність Бога, віри (*Бог є таїною; Бог не живе та поверхні; Божя прихованість; Шукайте завжди Його обличчя* (с. 164) тощо.

Завершує розділ аналіз релігійних фразеологізмів в інтернет-просторі.

Предметом розгляду дисертантки стали сайти, електронні часописи, інтернет-ресурси, спільноти у соціальних мережах, об'єднані релігійною тематикою. Такий підхід дав змогу окреслити соціальний вимір релігійності наших сучасників і виявити деякі тенденції розвитку суспільства у ставленні до християнських чеснот, які актуалізуються в тому числі й фразеологічними одиницями. У цьому ж підпункті окремо зупиняється авторка на особливостях використання релігійної фразеології у проповідях нинішнього Глави Української греко-католицької церкви Вячеслава Шевчука, головно використовуючи інтернет – спілкування Блаженнішого.

Кваліфікований аналіз мовного матеріалу дає підстави для формування дисертанткою цікавих теоретичних положень, які підтверджують вдало дібрані промовисті приклади. Кожний підрозділ завершують конкретні й належним чином обґрунтовані висновки. Загальні висновки корелюють із поставленими в роботі метою та завданнями, є виваженими, переконливими, впливають з аналізу конкретного мовного матеріалу та мають незаперечне теоретичне і практичне значення.

Відзначаючи аргументованість наукових засад, глибокий аналіз лінгвістичних джерел, а також здійснені обґрунтовані коментування цих фактів, усе ж висловимо деякі міркування про рецензоване дослідження.

1. Дисертантка виявляє добрі знання наукової літератури з проблеми, однак інколи спостерігаємо неточність у використанні окремих термінів: скажімо, назви періодів – дототалітарний, тоталітарний, післятоталітарний (с.9, 86, 184). Ви ототожнюєте поняття періоду і політичного режиму. Але навіть політичний режим у колишньому Радянському Союзі мав такі етапи: період воєнного комунізму 1917—1921 рр. (тоталітарно-авторитарний тип політичного режиму); 1921 — 1929 рр. (авторитарний режим); 1929—1956

рр. (тоталітарний режим); 1956—1985 рр. (зникли ознаки класичного тоталітаризму, але в основному режим залишався тоталітарним). Іван Франко та Борис Грінченко жили в різних державних утвореннях, тому застосовувати назву дототалітарний, при аналізі їхньої лексикографічної діяльності видається неточним.

2. У роботі дисертантка послуговується терміном релігійний стиль (с.39), наголошуючи на тому, що семантичне поле цього терміна охоплює всі сфери духовно-релігійного життя **християн (вид. наше)**, не обмежуючись певною конфесією (с.39). Чому тільки християн? А як же тоді бути з іншими релігійними спільнотами, що сповідують іслам, буддизм, юдаїзм тощо?

3. На с.163 авторка, аналізуючи Боже ім'я *Син Чоловічий* та *Син Людський*, зазначає, що прикметник *людський* вказує на приналежність людям, а прикметник *чоловічий* містить семантичну вказівку на гендерну ознаку. У цьому Божому імені не йдеться про гендерну ознаку, її якраз там немає. Прикметник *чоловічий* в старослов'янській мові вживається у значенні 'людський'. Це значення було характерне й для української мови. У 20 столітті воно занепадає, про що свідчать лексикографічні джерела, а також українські переклади Біблії І.Огієнка, І.Турконяка.

4. У третьому розділі А.Куза аналізує РФО у перекладній літературі. Зрозуміло, що обсяг дисертації не дозволяє всебічно розглянути весь пласт перекладної літератури, але бодай оглядово варто було б зупинитися на останніх перекладах українською Вальтера Каспера «Ісус Христос», Рудольфа Шнакенбурга «Етичне послання Нового Завіту» тощо.

5. Авторка, розглядаючи РФО, подані в 20-томовому словнику української мови, зазначає, що в“ проаналізованому матеріалі зафіксовано творення нових фразем на основі вже наявних у мові. Наприклад, шляхом розширення ФО: *Дай Боже!* – *Дай Боже пам'ять; Дай Боже щастя! Дай Боже здоров'я! Дай Боже ноги, а чорт колеса* (СУМ-20)”. Зазначені фразеологізми не є новими, вони фіксуються в давніших джерелах, скажімо в ГРНП.

6. У роботі зрідка трапляються лексичні помилки: приводить (с.175) замість наводить, займає (с.48, 67, 71, 87) замість посідає, їх (с.162, с.184) замість їхній, вирішення (с. 186) замість розв'язання; поверхова(с.55) замість поверхнева, в алфавітному порядку (с.62, 81, 83) замість за алфавітом.

Висловлені нами зауваження й рекомендації не применшують ваги рецензованого дослідження, характерними ознаками якого є послідовність аналітичних позицій, ретельність і сумлінність добору фактичного матеріалу, що забезпечує обґрунтованість і переконливість висновків, які відбивають результати виконаного аналізу.

Результати дисертації висвітлено у 19 публікаціях, з них – 4 статті опубліковано у фахових виданнях України, 1 – у закордонному виданні, 13 – в інших наукових виданнях та 1 тези наукової доповіді. які пройшли належну апробацію на представницьких наукових форумах, міжнародних та всеукраїнських конференціях і заслуговують на схвалення.

Автореферат повністю розкриває основні положення дисертації. Можемо констатувати, що рецензована робота є цілісною розвідкою з отриманими новими науково обґрунтованими результатами теоретичного та прикладного характеру. Матеріали дисертації, теоретичні узагальнення та отримані результати безперечно “можуть бути використані в науково-дослідній сфері як база для подальших досліджень з української фразеології, у навчальному процесі – у викладанні курсів лексикології, фразеології та культури сучасної української мови. Зібраний фактичний матеріал можна використати у лексикографічній практиці для укладання фразеологічних словників, зокрема для створення сучасного словника уживання релігійних фразеологізмів у текстах різних стилів і жанрів”.

Отже, дисертаційна робота „Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі“ є ґрунтовним, самостійним та завершеним дослідженням актуальної лінгвістичної

проблеми, яке за рівнем свого виконання, одержаними теоретичними і практичними результатами відповідає вимогам „Порядку присудження наукових ступенів” від 24.07.2013, а його авторка – Куза Анжела Михайлівна – заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 - українська мова.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Петро Мацьків

18.11.2016 р.

